

Efterskrift

Visioner, kompetencer og forskning

Af Birger Hjørland og Helene Høyrup

Det grundlæggende perspektiv i dette nummer har været, at fremtiden er digital (nutiden er allerede godt på vej), og at dette stiller forskningsbibliotekerne overfor store udfordringer, fordi deres hidtidige kerneydelse: Fysisk fremskaffelse af dokumenter snart ikke længere er en funktion, der kan opretholde dem som institutioner. Som *Michael Cotta-Schönberg* påpeger, er dette ikke nødvendigvis et problem for brugerne: ”for os drejer det sig IKKE om institutioner og formater – dvs. biblioteker og bøger, men om formidling af videnskabelig og faglig information til – og fra – universitetet.” Cotta-Schönbergs artikel udgør en meget klar analyse af de problemer forskningsbibliotekerne står overfor, hvis de vil være der i fremtiden. Artiklen nævner bl.a. udvikling af søgesystemer, personlig service og brugerundervisning samt forskningsregistrering som fremtidige satsningsområder, men kommer ikke ret meget ind på de kompetencer og den forskning, der skal udvikles for at understøtte disse aktiviteter. Hvad skal, for eksempel, en informationsspecialist vide for at kunne hjælpe en bruger med at finde information indenfor vedkommendes eget område? Og hvordan kan vi sikre, at forskningsbibliotekerne leverer svar på spørgsmål fra brugerne, der har en høj kvalitet, og som ikke fx overgås af Wikipedias referencetjeneste?

Birger Hjørlands artikel argumenterer for, at visionerne især må gå på at udvikle de sektor-specifikke kompetencer til den digitale kontekst. Ud fra eksemplet med især tidsskriftvalg belyses det, hvordan forskningsbibliotekernes traditionelle opgaver kan indskrives i det bredere felt af videnskabsstudier, der

således kan siges at udgøre et teoretisk og forskningsmæssigt grundlag for videreudvikling af Biblioteks-, dokumentations- og informationsvidenskab – og af forskningsbibliotekernes arbejde.

Luke Tredinnick hævder i nærværende artikel, at der er brug for, at biblioteksprofessionen engagerer sig kritisk i de grundlæggende debatter og tendenser, der informerer forskningsaktiviteter. En måde at tilvejebringe dette kritiske engagement kan være via en ny generation af biblioteks- og informationsfaglige kvalifikationer og kompetencer. Dette kræver, mener han, et opgør med mange af de grundholdninger, som bibliotekarprofession hidtid har baseret sig på. Tredinnicks artikel (og bog) peger således også hen imod de teoretiske kvalifikationer, som den digitale udvikling stiller forskningsbibliotekerne over for. Disse kvalifikationer ses ligeledes relateret til viden(skabs)teori.

Harald von Hielmcrone sammenligner forskningsbibliotekernes fremtid over de næste 20 år med udviklingen på tv-området: Til trods for et ønske om pluralitet, har vi fået et stadig mere ensartet udbud af udsendelser. Dette skyldes organiseringen af markedet for fjernsynsprogrammer. En lignende organisationsform er ved at vinde indpas på markedet for biblioteksrelevante materialer. Såfremt bibliotekerne giver sig tilfreds med det, vil der ikke være behov for andet end en stor bevilling til licenser, et godt bogholderi og et edb-kontor, der kan administrere adgangsforholdene – ligesom kabelselskaberne nu gør det på radio- tv området. Der peges på nødvendighe-

den af en aktiv indsats, hvilket forudsætter at bibliotekernes personale har faglige kompetencer i de fag, biblioteket skal formidle, samt viden om medie- og informationsret. Problematikken minder om en mere generel problemstilling, som fx tidligere kollega Finn Hjortgaard Christensen nævnte for mange år siden: Det videnskabelige kommunikationssystem er ved at blive kommercialiseret, og vi har ingen viden om, hvordan dette på længere sigt kommer til at påvirke videnskaben. Dette er et særdeles væsentligt og underbelyst problemkompleks.

Gunner Lind peger især på humanisters traditionelle ekspertise inden for arbejdet med fx tekstkritiske udgaver – og nødvendigheden af denne ekspertise i relation til digitalisering. I denne forbindelse ser han oplagte samarbejdsmuligheder mellem humanistiske forskere og forskningsbibliotekerne – og dermed en aktiv rolle for sidstnævnte. Artiklen minder os om en næsten glemt sammenhæng mellem biblioteksfa- get ”bibliografi” på den ene side og tekstfilologien på den anden (en sammenhæng, der i Skandinavien især er trukket frem fra mølposen af Mats Dahlströms forskning, der bl.a. argumenterer for, at denne tekstkritiske kompetence bør føre til et alternativ til massedigitalisering, som kaldes ”kritisk digitalisering”, jf. Dahlström, 2009). Før Dahlström har Ivan Boserup beskrevet behovet herfor:

“Gennem forklaringer og velvalgte og velpræsenterede udsnit og nærbilleder kan der fokuseres på detaljer, som er vigtige for helhedsforståelsen, men ikke registreres umiddelbart af andre end eksperter. Den digitale faksimile nærmer sig i sådanne tilfælde en specialudstilling og en avanceret videnskabelig kildeudgivelse. Denne form for faksimilering med en ”indpakning” af selve faksimilen, der er fuldstændig tilpasset genstandens interessante aspekter, og som principielt kan udvides i mange retninger, kræver naturligvis en meget høj grad af faglig ekspertise og en meget stor mængde tid, og det kan - inden for en overskuelig fremtid - kun tænkes gjort for en brøkdel af Det kongelige Biblioteks skattes vedkommende” (Boserup, 2005, side 629).

Hovedbudskabet i Linds artikel er at såvel humanisters som forskningsbibliotekers kompetence især er knyttet til *tekster* (og andre dokumenter), hvorfor forskning og uddannelse med udgangspunkt i tekst-

begrebet (og dokumentbegrebet) må udgøre et helt centralt element i visioner for fremtiden.

Jytte Nielsens artikel udgør en fortolkning af en succeshistorie i forskningsbiblioteksvæsnet: KVINFO. Succesen kan skyldes mange forhold, hvoraf nogle måske er specifikke for dette domæne. Når dette er sagt, er der imidlertid flere, meget centrale pointer i artiklen, der efter vores opfattelse er helt centrale for udviklingen af (visionen om) forskningsbibliotekerne: 1) En udvikling fra en snæver bibliotekspraksis til en bredere dokumentations- og formidlingspraksis og 2) en basering af denne praksis på viden om et konkret domæne og 3) på almen teori om viden og videnskab. Nogle af de forhold, der nævnes i artiklen ses som en delvis indfrielse af de forhold som bl.a. Tredinnick påpegede i sin artikel.

David Bawdens anmeldelse af *The Future of Research and the Research Library* (Siggaard Jensen, 2009) fastslår, at rapporten søger at besvare tre hovedspørgsmål:

- Har forskningsbiblioteket en fremtid?
- Hvilke mulige roller kan forskningsbiblioteket tilpasse sig?
- Kan vi tegne et vejkort, der hjælper med at bevæge os imod fremtiden?

Bawden finder rapporten værdifuld, men har alligevel alvorlige kritikpunkter, bl.a. at svaret ’nej’ til det første af ovennævnte spørgsmål ikke er tilstrækkeligt overvejet og diskuteret. En af rapportens centrale ideer er idéen og metaforen the ”Touching library” om en udvikling af (forsknings)biblioteker, der indebærer fire nye bibliotekarroller:

1. ”arkivdetektiven”
2. den ”pædagogiske sparringspartner”
3. den ”generiske vidensekspert” og
4. ”medskaberens”.

Disse mulige roller diskuteres af Bawden. Her skal vi især bemærke, at den første rolle kræver udvidet ”fagfaglig” viden, og at den tredje rolle rummer et alvorligt dilemma: Hvordan kan informationsspecialisten på den ene side hjælpe med at identificere kvalitetsinformation og på den anden side undgå at udøve en form for censur? Desuden finder Bawden at rapporten har forsømt at belyse, hvordan værdien af sådanne nye roller kan måles, så de kan dokumentere

deres værdi overfor de bevilligende myndigheder/organisationer.

Måske kan vi tillade os at konkludere, at Bawdens syn løsningen på forskningsbibliotekernes fremtid, som fremhævet i andre indlæg i dette nummer, findes i dybtgående viden af faglig og meta-faglig karakter.

Ovenstående artikler er vi stolte over at kunne publicere, og vi håber, de kan blive centrale i den fortsatte diskurs om forskningsbibliotekerne, herunder i debatten om undervisning og forskning på området. Vi vil afslutningsvis supplere med nogle yderligere betragtninger om forsknings- og uddannelsesbehov i relation til forskningsbiblioteksvæsnets.

Begrebet *informationsbehov* ses ofte i den biblioteks- og informationsvidenskabelige litteratur, men ordet *forskningsbehov* ses sjældent. Sidstnævnte implicerer behov for information og viden, der endnu ikke er etableret, men menes at kunne tilvejebringes ved forskning. En helt aktuel undersøgelse af forskningsbehovet biblioteks- og informationsvidenskab er Maceviciute & Wilson (2009), der undersøger, hvad ansatte på forskellige typer af svenske biblioteker skønner, der er behov for. Ikke overraskende opleves behovet forskelligt i forskellige typer af biblioteker, og meget i tråd med nærværende temanummer betoner ansatte i forskningsbiblioteker og specialbiblioteker især forskning om udviklingen i videnskabelig og teknisk kommunikation og konsekvenserne af ny teknologi.

Forsknings- og uddannelsesbehov er imidlertid ikke blot noget, man kan måle empirisk. Hvad slags forskning, der er behov for, og hvad slags uddannelse, der er behov for, afhænger bl.a. af, hvad fremtidens teknologi vil kunne gøre, og hvilke teoretiske problemer, der er knyttet til informationssøgning og vidensorganisation (og underliggende problemer omkring begreber, sprog, genrer, betydning, viden, social organisation osv.). Derfor er bibliotekspraktikere måske ikke altid de bedste til at give et bud på forsknings- og uddannelsesbehov, selvom deres synspunkter er særdeles væsentlige, da det især er dem, der skal føre nye ideer ud i livet. Som et slags alternativ til Maceviciute & Wilsons (2009) empiriske undersøgelse kan man derfor pege på Danmarks Biblioteksskoles mere teoretisk begrundede¹ *Forsk-*

ningsstrategi for Danmarks Biblioteksskole (2009-2014) der opererer med følgende seks satsningsområder:

- Innovation ved biblioteker
- Forskningsanalyse
- Informationssystemer og interaktionsdesign
- Informationskompetence
- Kulturformidling
- Videns- og informationsteori

Disse punkter er naturligvis ikke rettet specielt imod forskningsbibliotekerne, men de fleste af dem forekommer os i meget høj grad at være relevante for forskningsbibliotekerne.

Det er vigtigt at være opmærksom på, at behovet for uddannelse og forskning ikke blot drejer sig om nogle nye forskningsområder. Det drejer sig også i vidt omfang om *opgør med tænkemåder, der dybest set altid har været forfejlede*, men som bl.a. tab af en professionel monopolstilling, øget tværfaglig konkurrence og en udvikling fra en samling kontrolleret af BDI-professionelle til en åben informationsøkologi fremtvinger til en gentænkning af, jf. dette citat:

”Opfattelsen af bibliotekaren som den neutrale vidensformidler er forældet og har dybest set altid været en illusion.” Hasle & Drost (2009, s. 16).

Indenfor hvert af DBs ovennævnte satsningsområder kan der tænkes flere forskellige teoretiske udgangspunkter, hvoraf ikke alle er udtryk for den grundholdning, der dels kommer til udtryk hos Hasle & Drost (2009), dels afspejles i mange af artiklerne i det foreliggende nummer. Det er derfor vigtigt, at der på den ene side er tale om *fokus på de problemer, der skal løses* (og naturligvis på de nye teknologiske muligheder for at løse disse problemer) og på den anden side på at undgå mindre frugtbare *viden(skabs)teoretiske udgangspositioner*, der fx opererer med en dualisme mellem brugere og systemer, hvorved BDI-teorien synes at forsvinde mellem psykologi på den ene side og tekniske aspekter af systemer på den anden (se Hjørland, 2010, om det problematiske i denne dualisme udfoldet i relation til relevansbegrebet). Denne dualistiske tendens er efter vores opfattelse delvis betinget af en kløft mellem ”det fagfaglige” på den ene side og ”det BDI-faglige” på den anden side, med andre ord med en tro på at man kan beskæftige sig med BDI-faglige kerne-

problemer uden specialfaglig viden om indholdet, og som følge heraf, at man ikke ser det BDI-faglige område som en del af videnskabsstudierne.

At denne problemstilling omkring ”paradigmer” i biblioteks- og informationsvidenskaben er vigtig for fagets mulighed for at spille en frugtbar rolle understreges af følgende citater:

“Tom Wilson’s [2009] “The Information User: Past, Present and Future” (pp. 95–127) is noteworthy for its frank recognition that research on information use has become heavily academic in the positive sense that it is a fashionable area for research by graduate students and in the negative sense in that it seems to have little utility.” (Buckland, 2010).

Og:

“One of the consequences of a disconnection between practice and academe is the danger that the division may become so complete that both sets of players simply ignore what is happening in the other ‘world’. The consequence of this for education for the information professions would be grave, and some may believe that the position has already been reached that professional education and research are irrelevant to practice.” (Wilson, 2008, side 462).

Og:

“What were libraries supposed to divine from the discovery that scientists subscribed to two or three journals, regularly scanned other journals in their field in the library, perused a relevant abstracting journal to discover what was not immediately available in the library, and often requested off-prints from researchers around the world?” (Wilson, 2008, side 458).

Og:

“A great deal has been written on the subject of information seeking over the years [...] but there is a regrettable lack of cumulation and coherence). (Cronin, 2009).

Disse citater peger på, at der dels er brug for teoretisk refleksivitet, dels for at kunne redegøre for,

hvordan praksis er forskningsbaseret, og forskningen er praksisrelevant. Begge disse dimensioner er nødvendige for at kunne bidrage til at udvikle praksis i lyset af digitaliseringens udfordringer.

Kompetenceniveau for BDI-medarbejdere

Hidtil har kompetenceudviklingen i forskningsbibliotekernes historie ikke entydigt bevæget sig i retning af et højere niveau, men været præget af forskellige tendenser, som det bl.a. fremgår af følgende citat:

“I bibliotekernes barndom efter bogtrykkerkunstens opfindelse var bøgerne omgivet af en meget stor respekt og kun de allermest indviede blev sat til at vogte skattene. En bibliotekar var ikke blot akademiker, han skulle være doktor i sin tids mest betydende fag (dvs. i flere fag med teologien som den sidste og ypperste “overbygning”) og kun de fornemste og mest respekterede fra denne kreds blev betroet dette job. Det var polyhistorernes tidsalder, hvor man ikke havde en vulgær faglig specialisering, men hvor man var lærd - slet og ret. Man havde en højt udviklet fornemmelse for bøgernes betydning i lærdomsprocessen og for den nødvendige lærdom for at kunne opbygge og passe biblioteker. Bibliotekaren var ikke blot en tekniker, der vha. kartoteker eller andre hjælpemidler kunne orientere sig i bogsamlingerne. Bibliotekaren havde et “indvendigt” forhold til bøgerne: han kendte dem - og kartotekerne var ikke nødvendige før langt senere i bibliotekernes udvikling. Med de enkelte videnskabers rivende udvikling blev en vis faglig specialisering efterhånden nødvendig. Som [forsknings]bibliotekar ansatte man akademikere i bibliotekerne således at personalet som helhed stadigvæk havde samme indre forhold til bøgerne som på polyhistorernes tid...” (Hjørland, 1986, side 281-282).

I det 20. århundrede er der vel især tre forhold, der har medvirket til at mindske personalets kendskab til, hvad man kan kalde ”informationsøkologien”:

- Ingen akademisk uddannet kan længere overskue sin disciplin i dens helhed. Mattei Dogan finder, at ved det 20. århundredes begyndelse kendte en akademisk person hele den disciplin, han eller hun var uddannet i, men i dag er discipliner ikke længere den vigtigste enhed i videnskabelig kommunikation, det er specialet. Hver formel disciplin

bliver gradvis ukendt i sin helhed. "The process of specialization has tended to disjoin activities which had previously been united, and to separate scholars belonging to the same formal discipline, but who are interested in different fields" (Dogan, 2001, p. 14851). En forskningsbibliotekar i et givet fag har således mindsket sit konkrete kendskab til bl.a. fagets værker relativt.

- Masseurddannelse af "tekniske eksperter" på biblioteksskoler. Behovet herfor var især knyttet til administration af bl.a. katalogiseringsregler. Da hvert bibliotek skulle katalogisere hver bog, var der et stort behov for arbejdskraft med sådanne kvalifikationer. Med den øgede tendens til at hente katalogposter især fra Library of Congress – og den deraf følgende arbejdsbesparelse - nedsættes behovet herfor kvantitativt. Der er nu ikke behov for at mange udfører de samme rutineopgaver, men for at hver opgave løses for hele netværket, og at den derfor udføres på højst mulige kvalitetsniveau. Der er til gengæld et større behov for kvalifikationer til at kunne evaluere og videreudvikle beskrivelseskriterier i de ændrede kontekster.
- Teknikkens udvikling har i nogen grad bevirket en ideologisk nedprioritering af faglig, indholdsmæssig viden. Det er rigtigt, at teknikken kan klare mange problemer, og at brugerne selv kan finde meget via fx Google. Men dette bør jo medføre, at forskningsbibliotekernes personale har kvalificeret viden, der klart går længere end brugernes. Det kan de næppe have, hvis kendskab til fagsprog, genrer, specialiserede informationskilder, teorier og anden indholdsmæssig viden forsømmes, som der synes at være tendens til (jf. også Hielmerones artikel).

I dag er der bl.a. brug for at skabe nye konstellationer og bevidst tilrettelagte samspil mellem emne, BDI og IT, som det fx sker i forskningsfeltet Digital humanities, der bevidst beskæftiger sig med vidensoptimering i biblioteker (Schreibman et al. 2004). Som vi ser det, er det afgørende, at forskningsbibliotekernes personale får kvalifikationer på højeste akademiske niveau. Den mellempæriode, der har været mellem polyhistorernes tid og vor egen tid, hvor der var behov for meget rutinearbejde, er ved at være slut. Dette højt uddannede personale må have forskellig baggrund (som det er tilfældet i dag), men det må have et fælles fokus, der retter sig imod de sektorspecifikke kompetencer. Det at beskæftige sig med formidling af viden indenfor et domæne ser vi

ikke som identisk med det at forske og undervise i dette domæne, som dette almindeligvis gøres fx på universiteterne, men de to aktiviteter kommer til at antage flere fællestræk i takt med, at forskningsbibliotekerne arbejder med aktiv facilitering af viden. Hvis man ser ud over en masse specifikke og konkrete kompetencer, hvad er det da, der kan skabe sammenhæng og udgøre det almene teoretiske grundlag? Det ser vi grundlæggende som et sociologisk og viden(skabs)teoretisk studium af vidensproduktionen, vidensformidlingen og vidensudnyttelsen, især med udgangspunkt i de (digitale) dokumenter, der materialiserer denne vidensproduktion og -formidling. Vi mener, at dette nummer som helhed leverer ganske gode argumenter for dette synspunkt, og vi ser det som afgørende for biblioteks-, dokumentations- og informationarbejdets fremtid.

Hver for sig kan vi have vores visioner og ideer. Det er imidlertid vigtigt, at vi kollektivt kan arbejde sammen om at udvikle fælles visioner – og arbejde for at føre disse ud i livet. Som sagt i forordet udgør dette temanummer forhåbentlig en drejning af den hermeneutiske spiral, der vil give anledning til nye drejninger.

Noter

1. Naturligvis er DBs forskningsstrategi ikke en rent teoretisk konstruktion, da der også er taget hensyn til fx eksisterende ekspertise på DB og der også er tale om et kompromis mellem flere teoretiske synspunkter.
2. Kendskab til en konkret samlings indhold er blevet *relativt* uvæsentlig, da det i høj grad drejer sig om at kunne finde elektronisk information og dokumenter via Internettet og i elektroniske databaser. Begrebet "informationsøkologi" understreger, at det drejer sig om at kende de relevante dokumenter og søgemuligheder i relation til et givent biblioteks rolle i bibliotekssystemet. På en måde har dette altid været dokumentationsperspektivet, også da søgning foregik i trykte informationskilder.

Referencer

ASERL Education Committee (2001). *Shaping the future: ASERL's competencies for research librarians*. Atlanta, Georgia: The Association of Sou-

theastern Research Libraries (ASERL). Hentet 2009-12-14 fra: <http://www.aserl.org/statements/competencies/competencies.pdf>

Boserup, Ivan (2005). Videnskabelig (kilde)udgivelse og den digitale revolution. I: Erland Kolding Nielsen, Niels Christian Nielsen & Steen Bille Larsen (red.): *Kommunikation erstatter transport. Den digitale revolution i danske forskningsbiblioteker 1980-2005. Festskrift til Karl Krarup*. København: Det Kongelige Bibliotek. (Side 619-638).

Buckland, Michael (2010). Book review of Information Science in Transition. Edited by Alan Gilchrist. London: Facet Publishing, 2009. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 61, p NA. Published Online: Dec 30 2009 12:38PM. DOI: 10.1002/asi.21288

Cronin, Blaise (2009). Introduction. *Annual Review of Information Science and Technology*, 43, VII–X.
Dahlström, Mats (2009). Kritisk digitalisering. En ny strategi? I: Lund, Niels D.; Andersen, Jack; Dam Christensen, Hans, Skouvig, Laura & Johannsen, Carl Gustav (red.). *Digital formidling af kulturarv. Fra samling til sampling*. Frederiksberg: Forlaget Multivers ApS. (Side 171-191).

Dogan, Mattei (2001). Specialization and Recombination of Specialties in the social sciences. *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*. Edited by Smelser, N. J. & Baltes, P. B. London, Pergamon-Elsevier Science, (side 14851-14855).

Hasle, Per & Drost, Pernille (2009). Biblioteker – nu også med Ethos. *DF-Revy*, #6 (September), 16-17. Hentet 2009-12-06 fra: <http://ej.lib.cbs.dk/index.php/dfrevy/article/view/2666/2709>

Hjørland, Birger (1986). Bibliotekerne og dansk psykologi. Pp. 275-296: *Udviklingslinier i dansk psykologi fra Alfred Lehmann til i dag*. Redigeret af Ib Kristian Moustgaard & Arne Friemuth Petersen. København: Gyldendal.

Hjørland, Birger (2010). The foundation of the concept of relevance. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, Vol. 61, in press.

Maceviciute, Elena & Wilson, Tom D. (2009). A Delphi investigation into the research needs in Swedish librarianship. Information Research, 14(4) paper 419. Hentet 2009-12-13 fra: <http://InformationR.net/ir/14-4/paper419.html>

Schreibman, S, Siemens, R & Unsworth, J (2004) *A Companion to Digital Humanities*. Malden, MA, Oxford & Victoria: Blackwell

Siggaard Jensen, Hans (2009). *The Future of Research and the Research Library*. København: The Lime Guild & DEFF. Hentet 2010-01-01 fra: <http://www.deff.dk/showfile.aspx?IdGuid=%7B1C5DC9CB-8231-41E7-AEFE-8421CB0D5CB2%7D>

Wilson, Tom (2008). The Information User: Past, Present and Future. *Journal of Information Science*, 34 (4), 457–464.

Wilson, Tom (2009). The Information User: Past, Present and Future. I: *Information Science in Transition*. Edited by Alan Gilchrist. London: Facet Publishing, (95–127).